

Mozart vítězí! PRAŽSTÍ MOZARTISTÉ II

Prvních deset let po Mozartově úmrtí roku 1791 bylo rozhodujících pro další osud Mozartovy hudby. Praha zde sehrála důležitou roli.

Když Mozart 5. prosince 1791 zemřel, Vídeň truchlila, ale Praha byla zoufalá. Rozdíl nemohl být větší. Zatímco byl Mozart ve Vídni pohřben pár přáteli s „co největší úsporou pro rodinu“ (G. N. Nissen), v Praze proudily 14. prosince davy do kostela svatého Mikuláše na Malé Straně, aby uctily zesnulého. Pod vedením Mozartova přítele Johanna Josefa Strobacha (1731–1794), který v roce 1786 dirigoval pražskou premiéru *Figarovy svatby* a o rok později se podílel na premiéře *Dona Giovanniho*, zaznělo *Requiem* Antonia Rosettiho v podání sto dvaceti hudebníků a za účasti více než čtyř tisíc posluchačů poté, co chrámové zvony půl hodiny vyzváněly na Mozartovu počest.

Mozart nezemřel jako nedoceněný génius, i když tato legenda přetrvává. Nejpozději od premiéry *Figarovy svatby* v roce 1786 jeho sláva neustále rostla. *Kouzelná flétna*, poprvé uvedená ve Vídni 30. září 1791, byla německy mluvícím publikem okamžitě přijata. Přestože partitura tohoto *Singspielu* byla vytištěna až v roce 1814, trh byl zaplaven množstvím aranžmá hned po první sérii představení. Tyto transkripce pro nejrůznější nástroje (od dvou houslí, dvou fléten přes flétnové trio, flétnové nebo smyčcové kvarteto až po dechový oktet) byl vyhotovovány na základě klavírních výtahů, v jejichž vydávání se nakladatelé Artaria a Hoffmeister v letech 1791–1792. doslova předháněly („in eigenartigem Wettlauf“, A. Einstein). *Kouzelná flétna* byla „nejdůležitější hybnou silou“ (G. Gruber) pro etablování Mozartových oper jako estetického měřítko a významně přispěla k Mozartově kanonizaci.

Deset let, které následovaly po Mozartově smrti, bylo zásadních pro upevnění Mozartovy pověsti. Salcburský skladatel se stal hrdinou zejména v měšťanských kruzích, zatímco Beethoven po celý život spoléhal především na poněkud zatuchlou síť aristokratů. Příznačné je, že zatímco ve Vídni byl Mozart po smrti uctíván spíše ve skromnějším měřítku, Praha se ještě před rokem 1800 stala předním centrem opravdového mozartovského kultu, jehož excesy brzy vyvolaly posměšné poznámky některých užaslých pozorovatelů, zejména v berlínských kruzích. Učitel, skladatel písní a hudební kritik Johann Gottlieb Carl Spazier (1761–1805) brojil proti „módním skladatelům“ jako byli Mozart a Pleyel v berlínských novinách (*Berlinische musikalische Zeitung historischen und kritischen Inhalt*) již v říjnu 1793: „Mozart byl velký génius a napsal některé vynikající skladby, viz jeho *Kouzelná flétna*, některé jeho přede hry a kvartety. Ale tohle mozartovské papouškování („Gemozarte“) nemá konce!“. Mozartovou mánií se nenechal nakazit ani slavný skladatel a hudební kritik Johann Friedrich Reichardt (1752–1814), který dokonce opakovaně vyjádřil své rozpaky ohledně Mozarta jako operního skladatele.

Constanze Mozart (1762–1842), která sehrála klíčovou roli při předávání a zachování Mozartova díla, využila svých pražských kontaktů k šíření Mozartovy slávy. Ukázalo se, že vdova po Mozartovi nebyla ta vrtošivá žena, jak se s oblibou tradovalo spíše s posměškem a opovržením, ale energická správkyně nesmírně cenného dědictví s rysy kulturní manažerky *ante litteram*. Samozřejmě jí šlo také o zajištění finanční budoucnosti své malé rodiny (jediní přeživší synové Carl a Franz Xaverovi se narodili v roce 1784 a 1791), takže bylo třeba nejprve vyrovnat dluhy, které zanechal Mozart. Krom toho si však byla plně vědoma geniality svého manžela a plná elánu a jemného smyslu pro média se ho zastávala až do konce svého života. Již v roce 1800 se mohla ohlédnout za úspěchem svého úsilí. Přestože tisk *Œuvres complètes* zahájený v roce 1798 byl vydavatelstvím Breitkopf & Härtel již o rok později pozastaven, vydavatel André, který získal celou Mozartovu pozůstalost v lednu 1800, stejně jako řada dalších pokračovali v neúnavném vydávání Mozartovy hudby. Krátce po přelomu století byly již dvě třetiny Mozartových skladeb v tisku. Zveřejnění Mozartova životopisu roku 1828, z pera Georga Nikolause Nissena (1761–1826) druhého muže Constanze, se stalo mezníkem v přijetí Mozartova díla,

ale také památkou její dlouholeté práce. O dva roky dříve vdově napsal Friedrich Dionys Weber / Bedřich Diviš Weber (1766–1842), jehož hudbu můžeme slyšet v našem pořadu, a poslal jí své „poznámky a příspěvky k životopisu největšího ze všech skladatelů“, odrážející i mínění řady milovníků hudby nejen z Prahy.

Na Vltavě našla Constanze Mozart přátele a obdivovatele, kteří jí nabídli podporu hned po Mozartově smrti. První dva velké koncerty neboli *akademie* na počest Mozarta a ve prospěch vdovy se konaly v pražském Národním divadle (dnešní Stavovské divadlo, kde byli poprvé uvedeny opery *Don Giovanni* a *La Clemenza di Tito*) v prosinci 1791. Další akce tohoto druhu proběhly v červnu 1792 a v únoru 1794. Na posledním koncertě vystoupila nejen Josepha Duscek / Josefína Dušková (1754-1824), slavná Mozartova pěvkyně, ale také mladý Johann August Wittasek / Jan Augustin Vitásek (1770-1839) s *Klavírním koncertem d moll KV 466*. Vitásek provedl Mozartův klavírní koncert v Praze již v dubnu 1791 a zúčastnil se také koncertu věnovaného Mozartovi roku 1792. Další *akademie* následovaly až do roku 1795. Hrála se hlavně hudba z opery *La Clemenza di Tito*, a překvapivě na nich vystoupila i Constanze. V roce 1795 se jí podařilo přimět vydavatelství Breitkopf & Härtel k vydání klavírního výtahu této opery (partitura následovala až v roce 1809).

Publicisticky Constanze podpořil Franz Xaver Niemetschek (1766–1849), který v roce 1798 v Praze vydal druhý Mozartův životopis (rozhodující je vydání z roku 1808). První životopis, který sepsal gothský učenec Friederich Schlichtegroll (1765–1822) v roce 1791, vdovu zrovna nepotěšil. V roce 1794 se pokusila koupit druhé vydání biografie, která vyšla o rok dříve, aby ji zničila. Šíření díla nedokázala zastavit, ale tato událost ukazuje, jak sebevědomě, až nelítostně Constanze prosazovala svou „vzpomínkovou strategii“ (G. Finke).

Od Pražana Niemetscheka se neměla čeho obávat. Vystudoval filozofii v Praze a nejprve se stal středoškolským učitelem v Plzni. Od roku 1793 žil v Praze, kde roku 1800 získal doktorát z filosofie. Od roku 1802 vyučoval na pražské univerzitě. Během velkého koncertního turné v letech 1795–1796, na němž Constanze propagovala Mozartovu hudbu, zejména méně známou operu *La Clemenza di Tito*, a snažila se vydělat peníze, se Niemetschek staral o její dvě děti Praze. Niemetschek zastával nějakou dobu také funkci cenzora, v níž byl (bizarní ironií osudu) Nissenovým kolegou, který se této nevděčné činnosti rovněž profesně věnoval.

Niemetschek se dodnes těší vynikající pověsti u kritiky i veřejnosti. Přitom je jeho životopis Mozarta spíše chronologicky členěný soubor anekdot v suchém stylu, který prozrazuje průměrný talent svého autora. Úplně upřímný při jeho psaní nebyl, protože předstíral blízkost k Mozartovi, která s největší pravděpodobností nikdy neexistovala. Zdá se, že Mozarta nikdy nepotkal, protože do Prahy přijel až dva roky po jeho smrti. Před pár lety Walther Brauneis poukázal na to, že Mozarta znala pravděpodobně jen jeho manželka Theresia Schnell (1763–1828). Byla uklízečkou Josefíny Duškové, ale zřejmě byla také žačkou Jana Augustina Vitásky. Franz Xaver Niemetschek a Theresia Schnell se vzali až v roce 1798. V Niemetschekově knize o Mozartovi působí zvláště negativně fakt, že autor nebyl hudebníkem, na rozdíl od Ignáce Ferdinanda Arnolda (1774–1812), jehož kniha *Mozarts Geist* (Erfurt 1810) byla první skutečnou, třebaže nepochopitelně špatně přijatou, Mozartovou monografií.

Z hudebního hlediska byla Praha po roce 1791 místem „nadšeného obdivu“ (A. W. Ambros) k Mozartovi, ale na dlouhou dobu také tvrdí zastaralého klasicistního stylu mozartovského charakteru, který postupně vycházel z módy. Hlavním důvodem bylo nové hudební vzdělávací centrum v hlavním městě Čech. Zdejší konzervatoř byla založena v roce 1808 a svou činnost zahájila v březnu 1811 pod vedením Bedřicha Diviše Webera, čistého mozartiána.

Weber byl zodpovědný za to, že se studenti museli dlouhou dobu – v očích některých současníků zjevně příliš dlouho – držet přísné klasicistní estetiky. Sotva nějaký skladatel pro Webera znamenal víc než Mozart. Když v roce 1842 dirigoval jeden ze tří koncertů na rozloučenou, zařadil sice na

program *Eroicu*, zkomponovanou před téměř čtyřiceti lety, ale neodpustil si v partituře opravit některé „vadné“ akordy, které pokládal za tiskové chyby. Ignaz Moscheles (1794–1870), který byl spolu s Johannem Wenzelem Kalliwodou (1801–1866) jediným skutečně slavným Weberovým žákem (studoval u něj v letech 1804 až 1808, tedy před založením konzervatoře), převyprávěl jeden Weberův výrok o jeho hudebních idolech: „Kdo ještě existuje kromě Mozarta, Clementiho a Bacha? Všichni blázni, kteří mladým lidem pletou hlavy; Beethoven, to dělá šikovně, píše totiž také spoustu skvělých věcí – ale jen svádí studenty na scestí“. Je však zřejmé, že se Weber svou averzí k Beethovenovi nenechal zcela oslepit: Moscheles se mu totiž představil právě Beethovenovou *Pathétique*, a přesto ho Weber přijal za žáka. Několik Beethovenových symfonií uvedl Weber také na koncertech konzervatoře.

Pražský hudebník a učitel Josef Proksch (1794–1864) (učil také Bedřicha Smetanu) měl pro Webera jen vysměch. Webera považoval za „kastelána“, který „stále brání svůj zpustlý hrad (...) i když jeho děla dávno zrezivěla“. Toto srovnání může a nemusí být pravdivé, ale faktem je, že Pražská konzervatoř Weberovu jménu dělala čest a zachovávala konzervativní „mozartismus“, který se nemusel právě pozitivně podepsat na kreativitu jejích studentů. Až na výjimky, jako byl zmíněný Kalliwoda, z ní vzešli především hudebníci lokálního dosahu a příznačné je, že dva velcí čeští skladatelé druhé poloviny 19. století Bedřich Smetana a Antonín Dvořák na Pražské konzervatoři nestudovali. (Smetana se zde později ucházel o místo ředitele, ale nebyl přijat).

Druhý pořad našeho cyklu představuje některé hudebníky, kteří v prvním desetiletí 19. století mozartovský styl drželi na výši a publikacemi v hudebních časopisech rozhodujícím způsobem formovali vkus měšťanských kruhů. Pozoruhodná, nepřilíš známá *hommage à Mozart* pořad zahájí. Muzia Clementiho (1752–1832) proslavilo také jeho *Requiem*, jehož partituru Breitkopf & Härtel vydal v roce 1800. Mozartův starší kolega brzy poznal genialitu svého protivníka a již v roce 1787 vydal *Preludio alla Mozart (Musical Characteristics op. 19 č. 3)*. Jeho komorní úprava Mozartových symfonií pro klavír, flétnu, housle a violoncello byla obzvláště populární v prvních desetiletích 19. století. Jeho úprava *Kyrie* z Mozartova *Requiem* byla otištěna v prvním dílu *Selection of Practical Harmony for the Organ or Piano Forte* (Londýn 1801). Jak vysoko si pražští „Mozartisté“ Clementiho cenili, prokazuje již zmíněný Weberův výrok adresovaný Moschelesovi.

Ve zcela jiné atmosféře se odhrávají krátké, zábavné variace na téma z *Kouzelné flétny* od Vinzenze Maschka / Vincence Maška (jeho hudba zazněla již v prvním dílu našeho pořadu, viz <https://www.youtube.com/watch?v=tzyOm8VsN10>). Maškův dlouhý život biograficky propojuje Mozartovy současníky s romantickou generací. Jeho elegantní variace na *Papagenovu* árii, spíše v lehčím stylu, nabízejí skvělou zábavu a musely být oblíbené mezi tehdejšími milovníky hudby.

Na toto publikum jsou zaměřeny i další skladby, které Weber a Vitásek publikovali v pražských hudebních časopisech.

Již několikrát zmíněný Bedřich Diviš Weber byl žákem Abbé Voglera (1749–1814) (který mnohem později vyučoval i jeho jmenovce Carla Marii von Webera) a jako skladatel byl spíše průměrně úspěšný. Dodnes se občas hraje jeho studijní skladby pro čtyři nebo šest lesních rohů. Také se příležitostně uvádí jeho *Variace pro trumpetu a orchestr*, určené pro konzervatoř, kterou tehdy řídil. Mimo jiné se také podílel na variačním cyklu Antona Diabelliho „Vaterländische Künstlerverein“ (1824) variací č. 45, *con fuoco*.

Pozornost by si však jistě zasloužila jeho vokální hudba, například opera *Canzema* nebo *Krieg der Liebe* (1803), o které sám řekl, že nikdy nebude úspěšná, protože hlavní hrdinkou byla královna černé pleti (měl pravdu, třebaže se o operu zasazoval i v pozdějších letech a předehru uvedl na jednom ze svých rozlučkových koncertů v roce 1842). Spory s dalšími významnými hudebníky v Praze, jako byl Joahnn Wenzel Tomaschek / Jan Václav Tomášek, jeho skladbám rozhodně

neprospívaly. Dvě skladby představené v našem pořadu, byly publikovány samostatně (*Andante moderato* v časopise *Böhmens Euterpe* v roce 1806, *Polonaise* o rok dříve v měsíčníku Harmonia, obě v Praze). S elegancí a grácií oslovují milovníky hudby v měšťanských salonech počátku 19. století.

Jiný skladatelský i pianistický rozměr vnáší do pořadu tvorba Jana Augustina Vitáska (1770-1839), žáka Mozartova přítele Franze Xavera Duscheka / Františka Xavera Duška (1731-1799) a Johanna Antona Kozelucha / Jana Antonína Koželuha (1738-1814) (zda ho vyučoval i Mozart je sporné). V roce 1814 se stal Vitásek Koželuhovým nástupcem na místě sbormistra v katedrále sv. Víta, kde působil až do své smrti, přestože mu bylo nabídnuto angažmá ve Vídni. Stejně jako Weber byl i Vitásek významným aktérem pražského hudebního života na počátku 19. století. Byl spoluzakladatelem společnosti podporující chrámovou hudbu „Gesellschaft für die Förderung der Kirchenmusik in Böhmen“ a v roce 1830 Pražské varhanické školy, kterou řídil (v letech 1857–1859 zde studoval Antonín Dvořák). Byl považován za blízkého přítele Franze Xavera Niemtscheka.

Byl výraznou osobností nejen jako učitel, pianista a církevní hudebník, ale také jako skladatel. Jeho před pár lety znovuobjevená *Symfonie C dur* (kolem 1808) je dílem sebevědomého autora, který se sice pohybuje v mozartovské tradici, ale není uzavřen soudobému vývoji (dílo obsahuje pochod podobně jako u Eberla nebo Beethovena). Jeho klavírní hudba – zde zastoupená poutavým *Andante* a hravým *Rondem* s chytlavým tématem (obojí publikované v časopise Harmonia v roce 1805) – je stejně jako u Webera zaměřena na salonní publikum vysoké úrovně, ale dýchá zní více fantazie, nezávislosti i pianistické hravosti.

Michele C. Ferrari / přeložila Alena Hönigová

Program

0:00 Muzio Clementi (1752–1832)

Kyrie z Mozartova *Requiem* (1791), transkripce pro klavír (1801)

3:58 Vinzenz Maschek (1755–1831)

Variace na téma „Klinget Glöckchen“ z Mozartovy *Kouzelné flétny*

8:13 Bedřich Diviš Weber (1766–1842)

Andante moderato (1806) a *Polonaise* (1805)

20:08 Jan Augustin Vitásek (1770–1839)

Andante (1806) a *Rondo* (1806)

MOZART NAVŽDY! V dalším díle našeho pořadu budeme pokračovat ve stopách nadšení pro Mozarta v Praze.

Auswahlbibliographie / Vybraná literatura

Constanze Mozart, Briefe / Aufzeichnungen. Dokumente 1782–1842. Herausgegeben von Arthur Schurig, Dresden 1922 – Mozart, Die Dokumente seines Lebens. Gesammelt und erläutert von Otto Erich Deutsch, Leipzig 1961 – Mozart, Briefe und Aufzeichnungen. Gesamtausgabe. Bd. 4 (1787–1857), Kassel/München 2005. – Franz Xaver Niemetschek, Lebensbeschreibung des k. und k. Kapellmeisters Wolfgang Amadeus Mozart (1808), Leipzig 1978 – Ignaz Ferdinand Cajetan Arnold, Mozarts Geist. Seine kurze Biographie und ästhetische Darstellung. Vollständiger, durchgesehener Neusatz bearbeitet und eingerichtet von Michael Holzinger, Berlin 2013 (*trotz des Titels eine fehlerhafte print-on-demand-Publikation / despite the title a print-on-demand publication fraught with errors*) – Georg Nikolaus Nissen, Biographie W. A. Mozarts. Herausgegeben und mit Anmerkungen versehen von Rudolph Angermüller, Hildesheim 2010 – Mozart im Spiegel des frühen Musikjournalismus (<https://dme.mozarteum.at/mozart-rezeption/edition/sessions.php?auth=none>, zuletzt eingesehen / accessed 17. 03. 2022; herzlichen Dank an / many thanks to Herrn Dr. Rainer Schwob, Salzburg) – August Wilhelm Ambros, Das Conservatorium in Prag. Eine Denkschrift bei Gelegenheit der fünfzigjährigen Jubelfeier der Gründung, Prag 1858 – Paul Nettel, Mozart in Böhmen. Herausgegeben als zweite, vollständig neubearbeitete und erweiterte Ausgabe von Rudolph Freiherrn von Procházka „Mozart in Prag“, Prag 1938 – Gernot Gruber, Mozart und die Nachwelt, München 1987 – Emil Smidak, Isaak-Ignaz Moscheles. Das Leben des Komponisten und seine Begegnungen mit Beethoven, Liszt, Chopin, Mendelssohn, Wien 1988 – Walther Brauneis, „Franz Xaver Niemetschek: sein Umgang mit Mozart. Eine Legende?“, in: Internationaler musikwissenschaftlicher Kongress zum Mozartjahr 1991. Bericht. Bd. 2: Free papers. Herausgegeben von Ingrid Fuchs, Tutzing 1993, 491–503 – Michaela Freemanová, „The Prague conservatory in the context of 19th century Bohemia“, in: Musical education in Europe (1770–1984). Compositional, institutional and political challenges. Edited by Michael Fend und Michel Noiray. Teilbd. 2, Berlin 2005, 519–536 – Gesa Finke, Die Komponistenwitwe Constanze Mozart. Musik bewahren und Erinnerung gestalten, Köln/Weimar/Wien 2013 – Klaus-Peter Koch, „Die böhmischen Mozart-Enthusiasten in Franz Xaver Niemetscheks Mozart-Biographie von 1798“ in: Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa 16 (2015) 107–120 – Johann Friedrich Reichardt (1752–1814), Musikpublizist und kritischer Korrespondent. Herausgegeben von Gabriele Busch-Salmen und Regine Zeller, Hannover 2020.